

JERZY GAŁĘSKI

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WAŻNIEJSZYCH METOD I TECHNIK BADANIA WARTOŚCI

Metody badania wartości nie stanowią jednej ściśle określonej grupy. W zależności od tego, jak zostanie zdefiniowane pojęcie „wartości”, jakie kategorie wartości i w jaki sposób dadzą się wyróżnić, jakie właściwości systemu wartości zamierza się poznać, można mówić o różnych sposobach klasyfikacji metod badania wartości.

Jedną z najbardziej zasadniczych klasyfikacji jest podział metod zgodnie z kryterium sposobu konstruowania wartości. Zgodnie z tym kryterium sposobu konstruowania wartości – w sposób a priori (poza doświadczeniem) i a posteriori.¹

Konstruowanie wartości w sposób a priori polega na wyznaczeniu kategorii wartości na podstawie rozważań teoretycznych (często o charakterze filozoficznym), czasami również wykorzystuje się wyniki badań empirycznych uzyskane przez innych autorów.

Końcowym efektem takiego sposobu konstruowania wartości jest utworzenie w miarę spójnego i jednolitego układu kategorii (np. M. Rokeach).

Drugą z kolei metodą (w sposób a posteriori) jest konstruowanie wartości na podstawie wcześniej przeprowadzonych badań empirycznych konkretnych jednostek, grup społecznych lub wybranych przedstawicieli danej społeczności. Innym kryterium podziału metod badania wartości jest zróżnicowanie dwóch typów zachowań, tj. zachowań werbalnych i pozawerbalnych. Te dwie formy zachowań można odróżnić od siebie przyjmując, iż zachowania werbalne nie tylko coś wyrażają, ale niczego nie stwierdzają.²

W psychologii najczęściej stosowaną metodą jest badanie wartości poprzez badanie zachowań werbalnych (wskazują na to licznie stosowane w badaniach kwestionariusze, ankiety, wywiady itp.); niemniej w niektórych przypadkach badacze posługują się również metodą badania wartości poprzez analizę zachowań pozawerbalnych np. w badaniach wartości u dzieci oraz w badaniach wartości u różnych grup etnicznych.

Dotychczasowe klasyfikacje metod badania wartości są klasyfikacjami na poziomie dużej ogólności. Ostatnie jednak z zaprezentowanych klasyfikacji umożliwiają przejście na poziom bardziej szczegółowego podziału metod badania wartości (oczywiście metod psychologicznych).

Zaliczamy do nich następujące rodzaje metod:

- metody obserwacji (obserwacja może dotyczyć zachowań i czynności podejmowanych przez jednostki lub grupy, analizy życiorysów, pamiętników, zwyczajów itp.); obserwacja może być również prowadzona za pomocą różnych technik, jak np. skal szacunkowych;
- metody eksperymentalne (sposoby kontrolowanego regulowania zachowaniem jednostek lub grup celem uzyskania możliwości oceny preferencji wyborów, kategorii wartości realizowanych itp.);
- metody wywiadu (mogą być stosowane różne rodzaje wywiadów jak np. wywiad z daną osobą, o danej osobie, wywiad skategoryzowany, nieskategoryzowany);
- metody projekcyjne (w badaniach wartości najczęściej stosowane są techniki konstrukcyjne i techniki uzupełniania)³;
- metody kwestionariuszowe (inwentarze, skale, ankiety itp.).

Z wyżej wymienionych metod badania wartości największą popularnością cieszą się metody kwestionariuszowe. Wynika to przede wszystkim z łatwości posługiwania się nimi i możliwości w miarę precyzyjnego określenia organizacji wartości.

Poniżej dokonano ogólnej charakterystyki najbardziej znanych technik badania wartości.

Psychologiczne techniki badania wartości są tak skonstruowane, że nadają się do badania wartości uznawanych przez jednostkę lub grupy społeczne.⁴

Jedną z najstarszych oraz najstarszą z powszechnie stosowanych technik badania wartości jest Studium Wartości opracowane przez G. Allporta i P. Vernona w 1931 r.⁵ Autorzy konstruując tę technikę wyszli z założenia, że rozumienie roli jaką odgrywa określona cecha osobowości w jej funkcjonowaniu jest możliwe tylko wówczas, gdy znamy nasilenie i specyfikę pozostałych cech. Technikę tę oparli oni na typologii cech osobowości K. Sprangera. Na jej podstawie wyodrębniono następujące skale dominujących zainteresowań: teoretycznych, ekonomicznych, estetycznych, politycznych i religijnych.⁶

Test ten składa się z 45 pytań podzielonych na dwie części.

W części pierwszej badany dokonuje wyboru pomiędzy dwiema alternatywami. Część druga polega na możliwości rangowania czterech odpowiedzi w danej kwestii. Odpowiedzi udzielone przez osobę badaną pozwalają wykreślić tzw. profil wartości akceptowanych przez nią. Według Cz. Matuszewicza test ten został

pomyślany jako narzędzie badania wartości poprzez deklarację zainteresowań.⁷

Inną techniką badania wartości jest test oddziaływań wartości J. Shorra opracowany w 1953 r. On również oparty jest na Sprangerowskiej klasyfikacji typów ludzkich. Test zawiera 80 kwestii, po 20 dla każdej wartości (J. Shorr twierdzi, że z punktu widzenia diagnostycznego najbardziej istotne są wartości teoretyczne, społeczne, estetyczne i ekonomiczno-polityczne).⁸

Oceny testu dokonuje się na podstawie opinii sędziów kompetentnych. Test ten jest prostszy od wyżej opisanego, jednocześnie precyzyjniej oddaje intensywność oddziaływania poszczególnej wartości. Wskaźnikiem siły oddziaływania poszczególnej wartości jest liczba punktów, którą gromadzi osoba badana, określając to co lubi. Po dokonaniu porównań z wystandaryzowaną tabelą uzyskuje się obraz intensywności oddziaływania poszczególnych wartości na danego osobnika.⁹

Techniką badania wartości opracowaną przez A. Ewella w 1954 r. jest inwentarz wartości. Zawiera on 100 stwierdzeń, które badany powinien zaszeregować, z punktu widzenia ich wartości, do jednej z pięciu następujących grup: zawsze dobre; generalnie dobre; ani dobre, ani złe; generalnie złe; zawsze złe. Za uzyskane kwalifikacje badany uzyskuje punkty od 1 do 5.

Poprzez sumowanie punktów oblicza się wskaźniki sztywności dla poszczególnych skal testu.

Test ten został opracowany z myślą o badaniu stopnia wpływu wartości moralnych na zachowanie się ludzi. Według A. Ewella sztywność wartościowania moralnego jest zjawiskiem ujemnym. Ważna jest tu kwestia granic elastyczności i sztywności, optymalnego stanu wartościowania. Technika ta jest rzadko stosowana. Brakuje szerszych danych dotyczących rzetelności testu.¹⁰

Kolejną techniką jest Kwestionariusz Ch. Morrisa „Drogi Życia” opublikowany po raz pierwszy w 1942 roku w książce Morrisa zatytułowanej *Path of Life*. Narzędzie to ocenia 13 „dróg życia” będących swego rodzaju koncepcjami etycznych i filozoficznych stylów życia uznawanych przez różnych ludzi. Cechą wiążącą każdą z tych koncepcji życia jest jakaś naczelną wartość, która wyznacza daną drogę życia. Opowiedzenie się przez osobę badaną za jakąś drogą życia, uznanie jej za swoją, oznacza jednocześnie opowiedzenie się za naczelną wartością, jaka jest ośrodkiem tej koncepcji życia. To zdecydowało, że kwestionariusz ten uważa się za technikę badania postaw wartościujących.¹¹

Istota badania tą techniką polega na tym, że osoba badana po przeczytaniu odpowiedniej charakterystyki 13 dróg życia ma za zadanie:

- a) wybrać drogę, która jej zdaniem jest najbardziej atrakcyjna;
- b) dokonać uszeregowania trzech najatrakcyjniejszych dróg;
- c) ocenić w skali 1-7 wszystkie pozostałe drogi życia.

Według Cz. Matuszewicza test ten służy do badania stopnia akceptowania wartości normatywnych, zalecanych przez twórców systemów etyczno-filozoficznych lub etyczno-religijnych. Nie uwzględnia się w nim wartości funkcjonujących w danej kulturze, społeczeństwie.¹²

W roku 1961 F. Kluckhohn i F. Stroedbeck opracowali test zatytułowany „Zmienność orientacji wartościujących”, nawiązujący do koncepcji podstawowych orientacji wartościujących F. Kluckhohna.

Test ten służy do badania zmienności orientacji wartościującej. Autorzy opisują 22 sytuacje, których zadaniem jest ilustracja problemów – wyborów dokonywanych przez ludzi. Każda sytuacja ma 3 rozwiązania. Osoba badana ma wybrać najbardziej odpowiadające jej rozwiązanie każdej z sytuacji i jednocześnie dokonać porangowania pozostałych rozwiązań. Drugim zadaniem jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: które rozwiązanie uznaje za najlepsze większość ludzi z jej otoczenia? Technika ta posiada pewne wady. Przede wszystkim nie uwzględnia wartości deklarowanych. Innym problemem metodologicznym jest to, w jakim stopniu kwestionariusz bada wartości, a na ile tylko werbalizację odpowiedzi na pytania skali.¹³

Cz. Matuszewicz¹⁴ dokonuje bardziej szczegółowego opisu innych technik badania wartości: skali wartości personalnych opracowanej przez W. Scotta w 1965 r. Survey opracował skalę wartości interpersonalnych L. Gordona z 1960 r. oraz Skalę Wartości M. Rokeacha. Problem podziału i analizy metod oraz technik badania wartości wymaga odrębnych i szerszych opracowań.

PRZYPISY

¹ G. Kloska: Pojęcia, teorie i badania wartości w naukach społecznych. Warszawa 1982, s. 141-147.

² Ibidem, s. 124-141.

³ Por. J. Rembowski: Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży. Warszawa 1975.

⁴ Cz. Matuszewicz: Psychologia wartości. Warszawa-Poznań 1975, s. 68.

⁵ Ibidem, s. 69.

⁶ Por. W. Sanocki: Kwestionariusze osobowości w psychologii. Warszawa 1986, s. 47-50.

⁷ Por. Cz. Matuszewicz: op.cit., s. 69-70.

⁸ J. Shorr: The Development of a Test to Measure the Intensity of values. „Journal of Educational Psychology” 1953, t. 44, s. 266-274, cyt. za Cz. Matuszewicz: op.cit., s. 70.

⁹ Cz. Matuszewicz: op.cit., s. 70.

¹⁰ Ibidem, s. 71.

¹¹ S. Siek: Wybrane metody badania osobowości. Warszawa 1983, s. 425.

¹² Cz. Matuszewicz: op.cit., s. 72.

¹³ Ibidem, s. 73-74.

¹⁴ Ibidem, s. 68-77.